

SEKRETARIJAT ZA NEKRŠĆANE

Dr Stjepan Doppelhammer

Dne 17. svibnja 1964. Papa Pavao VI, na sam dan Duhova, učinio je jednu stvar koja prema njegovim riječima ima »jasno obilježje Duhova«, ustanovio je sekretarijat za nekršćane. On je to učinio iz brige da odgovori »dužnosti katoliciteta« Crkve. Predsjedništvo je povjerio kardinalu Marelli, bivšem apostolskom delegatu u Japanu, zbog njegove »rijetke upućenosti u religioznu etnografiju«.

Prigodom svog boravka u Parizu, na proslavi 800-godišnjice katedrale Notre-Dame, kard. Marella je dao interview katoličkom listu La Croix, objavljenom u broju od 31. svibnja 1964. On je najprije istaknuo kakve će naravi biti njegov sekretarijat: »Ako nije lagano pozitivno definirati sekretarijat, mogu dati njegovu negativnu definiciju. To nije jedna nova kongregacija za širenje vjere. On nema u vidu izravno razvijati djelatnost na obraćenju (premda bi to očito bila želja našega srca prema nauci i misiji, koju nam je povjerio Krist). Nadalje, to nije ni sekretarijat za sjedinjenje. Što ima pred sobom sekretarijat za nekršćane radi same ljubavi prema svakome bližnjemu, jest, da ne ostanu okrenuta leđa masama ljudskim, nebrotjenim ljudima koji još ne poznaju Krista otkupitelja«.

O samom radu kard. Marella je rekao: »Prva zadaća koja nam se postavlja jest: nastojanje oko razvijanja međusobnog upoznavanja, u pravom smislu riječi. 'Ja sam došao učiti od vas', govorio je već o. Ricci Kinezima XVI stoljeća zaključujući, 'a ja ću vas učiti svoju nauku'. I mi također imamo volju za međusobnim upoznavanjem, a to nije tako lagano kako se misli. Današnji ljudi misle da se poznaju, no iako su se danas materijalno zbližili, psihološki su se razlike često pojačale«. To nastojanje oko međusobnog upoznavanja, prosljedio je predsjednik sekretarijata, razvijat će se »na ljudskom planu«: »Čovjek je jedna cjelina: on je istodobno osoba, biće religiozno i društveno. Svaki čovjek je stvorenje Božje. Mi ćemo se dakle staviti na razinu naravnog zakona, idući prema drugima u najvećem poštovanju njihove kulture, njihove civilizacije, njihove religije, njihovih tradicija. Svaki je čovjek po naravi usmjeren prema Bogu, povezan s Bogom .. Prema tome mi ćemo nastojati da bolje upoznamo objektivno, u njihovoj realnosti i njihovim izražajima, raznolike manifestacije, po kojima ljudski duh otkriva svoju ideju o Bogu«

U jednom članku u Osservatore Romano od 21. svibnja 1964. potreba tog objektivnog upoznavanja jedni drugih ovako je ocrtana: »Neznanje, zastarjela predrasuda, a katkada zla volja, više ili manje svjesna, često su nas izobličavali jedne u očima drugih. Tu i tamo vidjelo se samo pogreške, gdje bi jedan nakloni i ljubezniji pogled otkrio naravne kreposti veoma vrijedne, da nam posluže za primjer. Nije bez razloga što Stari Zavjet daje za nasljeđivanje izabranom narodu jednog Joba ili jednog Melkizedeka, strane tome narodu. Također i u Novom Zavjetu Isus najviše hvali vjeru Kananejke i vjeru jednog rimskog stotnika: 'Zaista vam kažem: ne nađoh u Izraelu ni u koga tolike vjere' (Mt 8,10). Jedan sveti Franjo Ksaverski, u bližim vremenima, izjavio je, da su Japanci sačinjavali 'njegove naslade' radi kreposti poštenja koje je znao kod njih otkriti«

Ako je sekretarijat rođen u atmosferi ujedinjavanja i sporazumijevanja među vjernicima, što je značajka II vatikanskog koncila, kaže se još u tom članku iz *Osservatore Romano*, on je rođen također i iz želje da se evanđelje iznese pred oči svih ljudi, i da se posveti pažnja bližnjemu ma tkogod on bio bez razlike vjere, drugim riječima: učiniti da nekršćani upoznaju Crkvu, a njima dati istodobno mogućnost da njoj omoguće upoznavanje njihovih misli, njihovih problema, njihova života. »Radi se o tome, rekao je kard. Marella u *La Croix*, da se prizna vrijednost različitih duhovnosti. Radi se o upoznavanju duhovnih i moralnih vrednota, koje postoje u nekršćanskim religijama, a posebice u Aziji. Radi se o tom da se osvijetle mnogostruki doprinosi različitih kultura i civilizacija, koji sačinjavaju baštinu cjelokupnog čovječanstva, baštinu usavršenu ljudskom inteligencijom, rasvijetljenom od Boga i to ostajući, ponavljam, na razini naravnoga. Ta volja za upoznavanjem zahtijeva simpatiju, iskrenost, odbacivanje svake predrasude. Ona može i treba dovesti nas jedne s drugima na djelotvornu suradnju u određenim okolnostima i određenim područjima: na primjer obrana ideje religije, zaštita baštine naravnog zakona, njegov razvitak i njegovo pročišćavanje...«

O sredstvima i putevima rada toga sekretarijata kard. Marella je rekao u *La Croix*: »Zasad se uredi sekretarijata nalaze u Rimu, na trećem katu palače *Sainte-Marthe*, u Vatikanskom Gradu. Ali sekretarijat ne će u Vječnom Gradu imati svoj najveći razvitak. Inicijativu treba prenijeti usred masa, koje ne poznaju niti Gospodina niti Crkve. Trebat će ga vrlo često prilagoditi značaju, religioznom duhu različitih zemalja. To će dakle prvenstveno biti rad i biskupa i hijerarhije, a isto toliko kompetentnih laika.. Naš sekretarijat počinje svoj zamah. Naravno on će poticati i podržavati inicijative, već poduzete u velikim zapadnim gradovima, za zbližavanje s useljenicima drugih religija. On računa na te organizme, te borce i te duhovnike. Uskoro će on imati brojne savjetnike...«

Kako vidimo iz ovih zadnjih riječi kard. Marelle, rad na sporazumijevanju s nekršćanima ima već svoje korijenje. Ponajprije osoba Pape Ivana XXIII i tu je dala snažni zamah. K njemu su počeli dolaziti na poklon i brojni predstavnici velikih azijskih religija. Tako dne 30. srpnja 1962. primio je Sv. Otac u Castel Gandolfu vrhovnog šintoističnog svećenika svetišta *Kenkunjinja* u *Kyotu* imenom *Matsubara Shizuka*. Nakon povratka u *Tokio* gospodin *Matsubara* je ispričao slijedeće:

»Od početka do kraja Sveti je Otac izbjegavao službeno vladanje i pokazivao najveću prijaznost. Izišao mi je vrlo srdačno ususret napustivši svoje svečano sjedalo i pozvao me u svoju radnu sobu. Sjedili smo kod pisaćeg stola jedan nasuprot drugome i pripovijedali. Papa je držao moju ruku. Kasnije sam saznao od japanskog ambasadora da se tako nešto po prvi put dogodilo.

Razgovarali smo o odnosu između šintoizma i katoličanstva. Zapitao sam Papu: 'Što je religija?' On je odgovorio: 'Religija je svjetlo i ljubav'. Pod tim je mislio da Bog kršćana rasvjetljuje sve ljude bez razlike rase i da se ljudi moraju međusobno ljubiti. Ja sam izjavio da se temeljni stav šintoizma sastoji u 'strahopočitanju prema bogovima' i u 'miru' s ljudima. 'Šintoističko strahopočitanje', rekao sam ja, 'jest svjetlo o kojem ste vi govorili, a šintoistički mir odgovara onome što ste vi nazvali ljubav'. Vidljivo ganut uskliknuo je Papa: 'Vrlo dobro.' Čvrsto me uhvatio za ruku i rekao: 'Dajte da preko religije živimo u međusobnom povjerenju i međusobnom poštovanju!'

Rekao sam mu, da bih mu htio šintoističko odijelo, koje sam nosio, ostaviti kao uspomenu. Odgovorio je da ga rado prima. Za mene je vrlo veliko zadovoljstvo da će ono sad trajno ostati sačuvano u Vatikanu» (Stadt Gottes, 12, 1962, str. 548).

U Indiji se već neko vrijeme vode naponi za kontakt s hinduizmom, koji se razvijaju na inicijativu kardinala Graciosa. Tako su između Božića i Božojavljenja 1963—1964. u Nagpuru održali jedno zasjedanje katolici, protestanti i pravoslavni kao pripremu na kršćanski dijalog s hinduizmom. Ujutro su razmatrali Bibliju, naveče Upanišade, svete knjige hinduizma. U »Informations catholiques internationales« (br. 221—222 od mjeseca kolovoza 1964, str. 11—17) o tom zasjedanju izvješćuje francuski benediktinac, koji nosi indijsko ime Abhishiktananda. On piše: »Pet biblijskih tekstova uzetih za ovo zasjedanje bili su kao uvod za kršćansko čitanje Upanišada. Sa samog općeg stanovišta, to su ključni tekstovi za 'otkrivanje' kršćaninu njegova stava, koji treba imati u prisustvu očitovanja Duha u podneblju nekršćanskom ili točnije pretkršćanskom.

Nesumnjivo Stari je Zavjet često tvrd u pogledu naroda i mnogo psalamskih redaka pale usnice kršćana, koji ih moraju izgovarati. Međutim, sve nije određeno jednomjerno za pokolj ili ropstvo u dan Jahvea, onoga što ne pripada historijski puku izraelskom. U Bibliji imade tekstova vrlo različitih; i to su upravo oni koje Duh nadahnjuje Crkvi na razmatranje u ova vremena, kad je pred zadatkom osvajanja svijeta«.

Tu je najprije Melkizedek, »poganski« svećenik, koji blagosliva Abrahama, pa onda onaj tekst Malahije proroka, koji osim veze s euharistijom imade i svoje doslovno značenje: »Od istoka sunčanoga do zapada veliko je moje ime među narodima; i u svakom se mjestu žrtvuje i prikazuje imenu mome čista žrtva, jer je veliko moje ime među narodima«.

Zatim dolazi prorok Izaija (gl. 60 i dr.). Mnoštvo naroda, koji dolaze i obogaćuju Jeruzalem, jednako primaju blagoslov od Jahvea (19,25). Slikoviti govor proroka Izaije: »et suges lac gentium« (60,16) pokazuje da se radi o prijateljskim narodima i Abhishiktananda dodaje: »Novi Izrael, jednako kao i stari, nije li pozvan, da 'siše' također to mlijeko mudrosti i mistične znarnosti, koje mu je pripravljeno od Duha u krilu naroda?«

Usporedo s biblijskim čitanjima odvijalo se ništa manje plodno čitanje Upanišada. Za ovo prvo čitanje izabralo se Isha i Kena, prve dvije kanonske zbirke. Započelo se s Kena: »Kena je otkrivanje Onoga (Onaj ili Ono) što je iznad svega. Oko ne tumači vid, a ništa više sluh, riječ, misao ne tumače sami sebe. Iznad postoji počelo njihovih čina, što ih stavlja u gibanje, što ih 'ujarmljuje', oko od oka, dašak od daška, misao od misli, dapače misli nepri- stupačno.

Dakle nikako što jedan idolski narod štuje ne treba smatrati kao 'brahman', kao Najviše, nego mnogo prije to skriveno počelo, tu neprodornu tajnu, u kojoj se duh samo pribire, uzdiže i gubi, nesposoban, da je sam do- segne,

spoznatu samo od onoga koji je nikako ne pozna,
neshvaćenu od onoga koji misli da je shvaća,
promatranu kad se više ne gleda . . .

taj brahman o kom se samo može reći: asti, on jest, tad edad iti, to, da to je to (Upanišada Katha)«.

Upanišada Isha uči: »Sve je u njemu, on je u svemu. To znati, tajnu jedinstva, ekatvam — a — dvaita, drukčije rečeno ne-dvojina — to je mudrost, to je besmrtnost.

Mudrac koji je sebe tako otkrio u skrajnoj povučeniosti u sebi, istim je udarcem dosegao samo središte svemira. Sve u njemu, sebe u svemu: nepodijeljeni atman, koji se očituje u raznolikosti, atman nezamjetljiv, koji se otkriva samome sebi«.

Dva zadnja biblijska čitanja bila su od sv. Ivana, kruna svega što se do sad promatralo iz Biblije i Upanišada. Tu tajnu, koju su odgonetavali stari indijski vidiooci, riši, otkriva nam sv. Ivan; u punoj jasnoći t a j n u R i j e č i, i u svojoj dubini t a j n u D u h a. To vrhovno počelo svega, sve u svemu i iznad svega Ivan naziva Logos. To je počelo u Bogu, to je počelo Bog. U 17. glavi Ivanova evanđelja Isus otkriva tajnu jedinstva Duha, Božji a-dvaita, ne-dvojina Bića. Po istom jedinstvu, koje je između Oca i Sina, jedno su kršćani.

Zanimljivo je da i UNESCO, organizacija Ujedinjenih nacija za odgoj, znanost i kulturu smatra; da je za promicanje međusobnog razumijevanja Istoka i Zapada potrebno voditi računa i o religijskom faktoru. Na njezin poticaj, a u okviru »Pax Romana« od 2. do 9. siječnja 1960. održani su u Manili razgovori, koji su skupljeni u knjizi pod naslovom »Velike religije sučelice današnjem svijetu« (Fayard 1961). Osim predstavnika židovstva, protestantizma, pravoslavlja i katoličanstva, govorili su predstavnici hinduizma, budizma, šintoizma i islama. Predstavnik UNESCOa Jacques Havet je rekao: »Ne bi se znalo više potaknuti aktivno razumijevanje i simpatija među ljudima, koji se ponose svojim raznolikim tradicijama, bez oslanjanja na ono što ima danas u svakoj religiji plemenitijega i otvorenijega. Vi ste u tijeku ove sedmice zajednički proučavali jedan problem: problem sporazumijevanja među vjeroispovijestima na planu etike, kulture i društvenih ideja; ali vi ste također dali jedan primjer: primjer ljudi duboko prožetih svojom odnosnom religijom, a istodobno u poštovanju pred tuđim uvjerenjima; u poštovanju ne negativnom i kao protiv volje, jer ste vi tu našli odjek vrednota, kojima ste vi sami odani; otvoreni glasu drugih ne na štetu svojih vlastitih uvjerenja, nego radi njihove ozbiljnosti i njihove snage« (N. dj., str. 249 s).

Tom susretu s nekršćanskim religijama posvećeno je mnogo pažnje i na Zapadu. »Abendländische Akademie« održala je u Eichstättu godine 1960 zasjedanje pod naslovom: Pluralismus, Toleranz und Christentum. Predavanja su izdana u knjizi (Nürnberg 1961). Vrijedno je istaknuti dva predavanja. Georg Vicedom je obradio pitanje: »Renesansa i novo raširenje nekršćanskih religija kao pitanje naše kršćanske egzistencije« Karl Rahner je pokušao dati »Temeljne crte katoličko-dogmatskog tumačenja nekršćanskih religija«. On je postavio četiri teze. Najznačajnija je druga. K. Rahner kaže: »Do onog časa, u kojem evanđelje zbiljski stupa u povjesnu situaciju određenog čovjeka, nekršćanska religija sadrži — također izvan mojsijevske — ne samo elemente naravne spoznaje Boga, pomiješane s prvotnom i iz nje dalje razvijenom čovjekovom iskvarenošću, nego također nadnaravne elemente milosti, koji su čovjeku radi Krista od Boga darovani, i stoga se nju može, a da se tim ne poriču njezine zablude i iskvarenost, premda u raznolikoj stupnjevitosti, priznati kao legitimnu religiju« (N dj., str. 61 s). To bi bili »anonimni kršćani«.

Cistercita prof. o. Severinus Grill napisao je knjižicu »Poredbena povijest religija i crkveni oci« (Horn 1959) Prva tri poglavlja raspravljaju ova pitanja: Sveto Pismo nasuprot poganstvu stoji pravedno; Crkveni oci priznaju istinito, dobro i lijepo u poganstvu kao klice kršćanstva; Oci posvjedočavaju da su pogani naslućivali ili priznavali temeljne kršćanske nauke. U svijetu toga o. Grill ističe veliku važnost povijesti religija u teološkom studiju (N. d., str. 47).

Otto Karrer je nedavno napisao »jedno razmatranje o susretu religija« pod naslovom »Slika Božja u Bibliji i u religijama naroda« (Anima, Septembar 1963, Heft 3, str. 228—231). Na početku toga svoga članka on ovako govori: »Konfrontacija religija je neizbježna popratna pojava današnjeg susreta naroda i njihovih kultura i znači, kako Jacques Albert Cutat u svom 'Susretu religija' piše, 'za kršćane kao i za hinduiste, za muslimane kao i za budiste i taoiste od Providnosti upućeni poziv da se sadržaj vlatite religije ponovno prostudira, da se unutra otkriju još nedovoljno osvjetljene dubine ili da se izvana dobiju širi pogledi. 'Na međunarodnom kongresu za poredbenu znanost religija u Marburgu 1960. više je stručnjaka — tako C. J. Bleeker iz Amsterdama. Wilh. Keilbach iz Münchena, Ernest Benz iz Marburga — istupilo sa željom da bi se pomalo preko čisto neutralnog referata moglo također osjetiti osobno zalaganje iz religioznog uvjerenja. U tom je duhu ne samo neutralno znanstveno, nego također u čovječanskom susretu i religioznoj toplini, govorio kardinal Bea u vezi s rimskim koncilom pred mješovitim skupom kršćana, židova, muslimana i hinduista o ljubavi prema istini iz religioznog nadahnuća. Međusobno razumijevanje i simpatija za religije Istoka, Juga i Zapada tim je hitnija, kad borbeni ateizam prijeti da preplavi svijet« (ondje, str. 228).

U svom članku želi Karrer pokazati da se u svakom poimanju Boga nazlaži zrnice istine: »Kad ljudi izvankršćanskog svijeta razmišljaju o tajni, koju svi osjećaju, i, kako smijemo pretpostaviti, promišljaju sa časnim nastojanjem, ne će sasvim bez zrake svjetla tapkati u potpunoj tami, ali također neće biti neovisni od svojih ljudskih predodžaba, sklonosti i čežnja« (ondje, str. 229).

Taj susret s izvankršćanskim religijama Karrer smatra da je osobito pogodan na čudorednom području: »I još nešto, što u razgovoru Gandhija i Vivekanande postaje jasnim: kao regulator spekulativnog u djelatnosti jest čudoredno. Da li promatramo mističku metafiziku jednog Vedantinog sistema, koji tone u panteizam ili redovnike japanskog budizma zen i njihove učenike u njihovim sad uzbudljivim, sad smiješnim znakovima samoodricanja i u njihovim etičkim načelima: 'Ne činiti zla, biti istinoljubiv, nesebičan, prost od požude, u potpunoj mirnoći': dobro ćemo učiniti da preko naglih naziva ili žigosanja osjetimo čudoredno, religioznu iskrenost osjećanja, 'srce'. Jedan od najboljih poznavalaca budizma zen, po svom zvanju misionar, prof. Henri Dumoulin SJ, zapitao me je pri prvom susretu, nakon što je više godina proveo u saobraćaju s filozofskim redovnicima budizma zen i studiju njihovih spisa: 'Držite li mogućim da bi jedan učenik budizma zen mogao pred Bogom biti nešto kao jedan kršćanski svetac?' Moj odgovor nije važan, — pitanje kao takovo dostatan je putokaz« (ondje, str. 231).

I dva velika novija teološka djela posvećuju pažnju nekršćanskim religijama. Povodom pedesetgodišnjice redovničkog života isusovca o. Henri de Lubac izašla je njemu u počast zbirka članka u tri sveska pod naslovom »L'

homme devant Dieu» (Aubier 1964). Treći svezak iznosi »Perspektive sadašnjice« i kao prva stvar dolazi »Susret religija« (str. 7—84). Jean Filliozat najprije raspravlja »Kršćanski doketizam i indijski doketizam«. Jacques-Albert Cuttat je napisao članak »Budistička činjenica i kršćanska činjenica prema djelu o. de Lubac«. Nalaze se i dvije rasprave o islamu. O. de Lubac posvetio se budizmu god. 1930, kad mu je teološki fakultet u Lyonu povjerio novi »specijalni kurs« iz povijesti religija. On je ubrzo opazio, ako se izuzme kršćanstvo, da je budizam nesumnjivo najveća duhovna činjenica povijesti. Cuttat navodi prema svjedočanstvu dobro obavještenih promatrača suvremene Kine, da političko i socijalno vladanje kineskih rukovodilaca nije razumljivo, ako se ne vodi računa o činjenici da njihov mentalitet ostaje oblikovan od budizma (str. 16). Tako su nastala tri važna djela o. de Lubaca o budizmu: *Aspects du Bouddhisme* (Seuil 1950), *La Rencontre du Bouddhisme et de l'Occident* (Aubier 1952) i *Amida* (Seuil 1954.). O. de Lubac želi pokazati, da budistički »san« nalazi svoje ostvarenje u kršćanskoj realnosti. Cuttat to ovako sažima: »Budističkoj interiornosti, koju sačinjava kozmička i metakozmička širina u kršćanstvu odgovara interiornost, koju sačinjava dubina osobna i među-osobna; jednom 'kozmo-teizmu', jedan 'antro-teizam'. Ali treba istaknuti jednu finu razliku. S jedne strane: nadilaženje sebe upravljeno u beskrajnost, počevši od perifernih zona svijesti prema jednoj dubini sve više samotnoj, ali shvaćenoj i doživljenoj kao samotnosti posvuda prisutnoj i punoj, kao apsolutna praznina (shunya) istovjetna s totalnom puninom (purna). S druge strane: nadilaženje sebe upravljeno u beskrajnost, počevši od jedne dubine, koja bi željela samotnost, prema sve više nepristupačnim dubinama Božjim, Bog semper major, ali shvaćen i doživljen kao Onaj koji se daje duši, koja se odriče (ispraznjuje sama sebe), 'gubi' se za Njega i u Njemu«. Dakle, prema o. de Lubacu budističko iskustvo prestaje tamo gdje počinje kršćansko iskustvo milosti darovane u vjeri. Za tu kršćansku činjenicu treba probuditi budizam. Zato Cuttat ovako zaključuje: »Nije li u budističkoj zemlji za Kristova apostola najplemenitiji, najhitniji, najteži i najplodonosniji zadatak samog sebe probuditi... tako snažno i tako potpuno kršćanskoj činjenici, da se kroz široko otvorene prozore njegove duše, njegov 'probudeni' brat gledajući ga razotkrije pred Isusom i čuje Ga kako govori o Budi što je rekao o Abrahamu: 'Vaš otac treptio je od radosti pri pomisli, da vidi moj dan. Vidio ga je i obradovao se' (Iv 8,56)... Upravo se tom zadatku u Aziji posvećuje jedna elita zapadnih i istočnih misionara, koja se rađa i povećava. Prihvatajući veselo svoje 'nutarnje otuđenje', oni pripremaju dolazak onoga što azijsko kršćanstvo još duguje Crkvi: jednog istočnog 'Oca', jednog genijalnog sveca i koji će također biti ukorjenjen u azijsku kulturu i duhovnost kao što su Origen i Augustin to bili u grčko-rimskom svijetu« (str. 40 s).

Drugi veliki zbornik u dva sveska izašao je kao spomen-spis šestdesetogodišnjice života drugog velikog teologa isusovca o. Karl Rahnera pod naslovom »Gott in Welt« (Herder 1964). U drugom svesku peti odsjek nosi naslov »Zum Problem der Religionen und Konfessionen« (str. 287—528). Jedanaest rasprava iznosi obrise »teologije povijesti religija«, koja treba pokazati, kako kaže J. Feiner: »Stajati izvan crkvene zajednice kao ustanove ne znači dakle stajati izvan povijesti spasenja« (n. dj., str. 317). Feiner iznosi i razlog zašto je danas došlo do razvoja u pogledima na izvankršćanske religije: »U biblijskoj objavi sadržani stavci — možda već u prvim glavama Geneze prisutni

univerzalno-povjesni pogled — očito se mogu istom potpuno razviti u jedno doba crkvene povijesti, kad se pogled Crkve po novom univerzalnom svjetskom i povjesnom horizontu s jednom prije nemogućom konkretnošću može upraviti na cjelokupno čovječanstvo i njegovu čitavu milijunsko-godišnju povijest, u kojoj Izrael i Crkva brojčano i vremenski sačinjavaju samo jedan mali ulomak« (str. 318). Heinz Robert Schlette prikazuje »Neke teze o samorazumijevanju Crkve nasuprot religijama«. On navodi šest teza, u kojima Crkva danas produbljuje razumijevanje predane joj objave: mjesto Crkve u povijesti spasenja, nužnost Crkve za spasenje, »apsolutnost« kršćanstva, teologija misija, duhovna razlika istoka i zapada te društveni položaj Crkve. Evo što Schlette kaže u vezi s prvom svojom tezom. Crkva se naime pojavljuje istom u kasnijem stadiju povijesti čovječanstva: »Teološko razmatranje ne može previdjeti, kaže on, da su prije izabranja Izraela živjele i umirale nebrojene ljudske generacije. S Bernardom iz Clairvauxa moglo bi se pitati: Da li je tada možda Bog spavao? Međutim spoznaja, koju nam daje vjera, izričito veli, da je Bog sa čovječanstvom sklopio upravo jedan savez; zaključenje saveza s Noom, o kojem izvještava Geneza 9,8—17 jest pouzdano svjedočanstvo da Bog ne stoji u savezu samo s nekolicinom, nego uvijek također sa svima. Budući da Pismo Noin savez nigdje ne proglašava razrješnim, moramo prihvatiti opću Božju povijest spasenja sa čovječanstvom, kojoj sa izabranjem Izraela i Crkve pridolazi jedna posebna povijest spasenja. Moramo biti vrlo oprezni s formuliranjem, da je Noin savez, koji je po Daniélout utemeljio jednu 'kozmičku religiju', 'ukinut' ili 'nadiđen'. Naprotiv treba paziti da se stara nauka o statusima u ekonomiji spasenja ne smije shvatiti samo sukcesivno kao vremenski slijed status naturae, status legis i status gratiae, nego uvijek također paralelno kao neprestano trajanje tih triju statusa sve do 'svršetka'« (str. 308). Poblježe to pitanje raspravljaju druga dva članka: »Crkva i povijest spasenja« od Johanna Feinera i »Misijsko-teološki problemi u Indiji« od Josefa Neunera.

U odnosu prema nekršćanskim religijama govori i Papa Pavao VI u svojoj prvoj enciklici »Eclesiam suam« od 6. kolovoza 1964. U trećem dijelu među one, s kojima treba voditi dijalog Sv. Otac ubraja: »Vidimo, zatim, da se oko nas očitava drugi krug, ovaj također beskrajn, ali od nas manje udaljen. To je prije svega krug ljudi koji štuju jednoga i najvišega Boga, koga također i mi štujemo. Smjeramo na sinove židovskog naroda, koji su dostojni našeg usrdnog poštovanja, vjerne religiji, koju mi nazivamo Stari Zavjet; zatim na klanjatelje Boga prema shvaćanju monoteističke religije, posebice muslimanske; oni zbog onoga, što je u njihovu kultu istinito i dobro, zaslužuju divljenje; i napokon na sljedbenike velikih afro-azijskih religija. Očito, mi se ne možemo složiti s ovim raznim religioznim izražajima, niti možemo ostati indiferentni kao da bi sve, u svom načinu, bile jednakovrijedne i kao da bi davale pravo svojim vjernicima, da ne traže, da li je sam Bog objavio oblik, prost od svake zablude, savršen i konačan, po kojem On želi biti upoznat, ljubljen i služen. Što više iz dužnosti iskrenosti moramo izraziti svoje uvjerenje da postoji jedina prava vjera i da je to kršćanska te da gojimo nadu da će je takvom priznati svi tražitelji i klanjatelji Boga.

Ali ne želimo uskratiti naše smjerno priznanje duhovnim i moralnim vrednotama raznih nekršćanskih vjeroispovijesti; želimo s njima promicati i braniti ideale, koji mogu biti zajednički na polju vjerske slobode, bratstva među ljudima, prave kulture, socijalne dobrotvornosti i društvenog reda. U

smislu tih zajedničkih ideala razgovor s naše strane je moguć i ne ćemo propustiti da ga ponudimo tamo gdje će u uzajamnom i iskrenom poštovanju biti blagohotno prihvaćen« (citirano prema talijanskom tekstu).

Na koncu spominjemo još jednu akciju Svete Stolice u tom smjeru. Nedavno je osnovana i Komisija za odnose s muslimanima, koja će raditi odvojeno od Sekretarijata za nekršćane.